

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ КРЕДИТУ

У статті висвітлено основні аспекти сутнісного розуміння кредиту, проаналізовано переваги та недоліки різних наукових підходів до визначення економічної природи кредиту.

Ключові слова: кредит, позика, позичальник, кредитор.

N. P. POLJAK

University of banking of NBU (Kyiv)

THEORETICAL ASPECTS OF ESSENCE OF CREDIT

The article highlights the main aspects of the essential understanding of the loan. Determined that the special value of credit driven by dynamic and traditional lending operations of commercial banks. It is proved that in the economic literature there is no consensus on the definition essentially a loan, but despite numerous research and development, the problem of rethinking the nature of the loan and is still relevant. Therefore, one of the main tasks of reforming the national economy is the need to analyze and systematize the scientific approach to determining the nature of the loan. The evolution of credit relations and their adaptation to the economic development contributed to the development of theories of credit. The advantages and disadvantages of different scientific approaches to determining the economic nature of the loan. The author has determined that the credit - a high-risk relationships that flow from borrowing of cash resources on the basis of repayment, security, maturity and targeted use on a contractual basis.

Keywords: credit, loan, borrower, creditor.

Постановка проблеми

На сучасному етапі розвитку економічної системи України кредитні відносини проникають у всі сфери господарської діяльності, опосередковують весь процес відтворення суспільного капіталу, глибоко проникають у сферу обміну, грошових відносин, сферу фінансів, а також у процес виробництва і споживання. Роль кредитних відносин як основи безперервності процесу відтворення, незважаючи на те, що їх неефективна організація банківськими та небанківськими фінансово-кредитними інституціями стала проявом світової фінансової кризи останніх років, залишається незмінно високою. Особливе значення кредиту обумовлюється і традиційною динамічністю кредитних операцій комерційних банків. Зазначений аспект обумовив необхідність наукового обґрунтування сутності кредиту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Актуальність досліджуваної проблематики підтверджується значною кількістю наукових праць, присвячених сутності та необхідності кредиту, в яких з різною мірою повноти висвітлені основні аспекти сутнісного розуміння кредиту. Дослідженням проблем сутності кредиту присвячені праці таких зарубіжних вчених, як А. Сміт, Д. Рікардо, А. Тюрго, Дж. Міль, В. Лексіс, Р. Міллер. Серед вітчизняних вчених питання теорії кредиту широко розглядаються у працях О. Вовчак, Б. Івасіва, М. Савлука, С. Реверчука, А. Мороза, А. Поддєрьогіна.

Виділення невирішених частин

Науковці-економісти збагатили економічну науку ідеями, які стали фактором нових світоглядних орієнтацій. Однак, незважаючи на численні наукові розробки, проблема переосмислення сутності кредиту й надалі залишається актуальною.

Мета наукового дослідження

Незважаючи на велику кількість наукових праць, і надалі відсутній єдиний підхід до визначення сутності кредиту. Тому метою даної статті є систематизація різних підходів до визначення поняття «кредит».

Виклад основного матеріалу

З кожним днем питання щодо сутності кредиту набуває все більшої актуальності, тому одним з головних завдань реформування вітчизняної економіки є необхідність аналізу та систематизації наукових підходів до визначення сутності кредиту. Це, в свою чергу, сприятиме реальному та адекватному розумінню ролі банківських установ, кредитних спілок, кооперативів, лізингових компаній як головних кредиторів української економіки.

Тому для розробки сучасного теоретичного підґрунтя кредитного забезпечення розвитку економіки дуже актуальним є питання щодо проблеми дослідження та правильного формулювання сутності кредиту.

У сучасній економічній науці панує думка про те, що кредит став важливим винаходом та досягненням людини. В даному випадку вислів старогрецьких мудреців “кредит такий же древній, як і саме людство” є надзвичайно доречним.

Відомо, що утворення і функціонування кредиту на певному етапі розвитку людського суспільства розглядається як випадкове явище, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками,

тобто розвитком товарного виробництва, що стало підґрунтям появи кредиту. У цьому полягає найбільш загальна причина необхідності в кредиті.

Економічною основою для появи кредиту став нерівномірний кругообіг основних засобів, тобто виникає потреба в поповненні оборотних коштів, придбанні основних засобів, запровадженні нових виробництв і прогресивних технологій. Його передумовою є наявність в одних суб'єктів господарювання тимчасово вільних коштів, а в інших – виникає додаткова потреба в них та наявність поточних або майбутніх доходів, що є основою виникнення кредитних відносин. Найбільш ефективно вирішення цієї суперечності можливе за допомогою кредиту, що призводить до перерозподілу капіталу між різними підприємствами та галузями економіки.

Це є основною умовою виникнення кредитних відносин. Внаслідок взаємовідносин, які виникають між кредитором і позичальником одному із учасників притаманна заборгованість, яка характеризує специфіку кредитних відносин. За таких обставин кредит сприяє безперервності процесів виробництва і обігу.

Для здійснення ефективного вирішення поставленого перед нами завдання необхідно уточнити сутність поняття "кредит".

Розпочнемо наше дослідження з термінологічного аналізу, вивчення та осмислення сутності кредиту як базової економічної категорії, що формує кредитні відносини і кредитне забезпечення.

Під кредитом розуміють економічні відносини з приводу передачі грошових коштів у тимчасове користування за плату і на основі повернення. Кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства. Поряд із появою грошей його винайдення вважають одним із найгеніальніших відкриттів людства. Причини його виникнення криються не у сфері виробництва, а у сфері обміну, де продавці товарів протистоять один одному як власники, як юридично самостійні особи.

Назва "кредит", що перекладається з латинської "credo", "creditum" як "вірю", "довіряю" або як "борг" чи "позика". А тому категорія кредиту розглядається економічною наукою переважно як довіра однієї особи до іншої, на підставі чого у позику надається певна вартість у грошовій або товарній формі для тимчасового користування. Довіра — фундамент кредитних відносин, одна з найважливіших передумов їх виникнення.

У сучасній науці багато уваги приділяється дослідженню проблеми сутності кредиту. Загалом вітчизняні й зарубіжні економісти не мають щодо розуміння сутності "кредиту" єдиної позиції. В наукових роботах досить часто бачимо спроби окремих авторів наводити визначення кредиту через різні види економічних відносин.

Під час опрацювання економічної літератури зустрічаємо багато різних визначень поняття кредиту. Так, кредит визначається як надання грошей або товарів у борг на визначений строк на умовах платності та повернення. Теоретики економічної науки визначають кредит як рух позичкового капіталу, що здійснюється на засадах строковості, повернення та платності. Звичайно, останнє визначення щонайменше може бути використане для аналізу правової сутності кредиту та його форм.

Інші науковці, виходячи з вузького розуміння кредиту, зазначають, що кредит — це грошові кошти або майно, що надаються однією стороною (кредитором) іншій стороні (позичальнику) в розмірі та на умовах, передбачених договором.

Отже, існує переважно два підходи до визначення сутності кредиту:

- 1) вузькому — як сума коштів, що отримує позичальник від кредитора;
- 2) широкому — як сукупність суспільних правовідносин, що виникають, здійснюються та припиняються в процесі надання залучених раніше кредитором коштів у борг позичальнику.

Економічна наука розглядає дві основні теорії кредиту: натуралістична і капіталістична.

Основоположниками натуралістичної теорії кредиту були класики політичної економії А. Сміт, Д. Рікардо, А. Тюрго, Дж. Міль.

А. Сміт і Д. Рікардо вважали, що об'єктом кредиту є не позичковий капітал, а капітал у його речовій формі. Гроші, які позичаються, – це лише технічний засіб перенесення реального капіталу від одного економічного агента до іншого для використання фактично наявного капіталу; кредит не створює капітал, він тільки визначає, як цей капітал буде застосований.

Суть натуралістичної теорії кредиту вичерпується такими положеннями: об'єктом кредиту стає тимчасово вільний капітал у вигляді натуральних речових благ, які можуть бути позичені одним економічним агентом іншому; кредит – не форма руху матеріальних благ, а тому роль кредиту полягає в перерозподілі цих благ у суспільстві; позичковий капітал є реальним капіталом, тобто капіталом у речовій формі; банки виступають лише як посередники в кредиті, спочатку акумулюючи вільні кошти, а потім розміщуючи їх у позику; пасивні операції є первинними порівняно з активними [1, с. 59].

Серед вітчизняних учених активним прихильником натуралістичної теорії кредиту є Л.В. Федорович. Розглядаючи походження й економічне значення кредиту, вчений, з одного боку, визначає, що кредитні відносини виникли внаслідок еволюції виробництва й обміну, а з іншого – наголошує, що кредит лише доповнює грошовий обіг.

Основоположником капіталотворчої теорії кредиту був англійський економіст Дж. Ло. Згідно з його поглядами кредит не залежить від процесу відтворення, і відіграє важливу роль у розвитку економіки.

Поняття кредиту поєднувалося з грішми й багатством. На думку Ло, за допомогою кредиту можна залучити і привести в рух усі невикористані виробничі можливості країни, створити багатство й капітал.

Суть капіталотворчої теорії кредиту визначається такими основними положеннями: кредит, як і гроші, є безпосередньо капіталом, багатством, а тому розширення кредиту означає нагромадження капіталу; банки – це не посередники у здійсненні кредитних операцій, а "фабрики кредиту", творці капіталу; активні операції є первинними щодо пасивних; кредит відіграє домінуючу роль у розвитку економіки [2, с. 96].

Українські вчені, котрі були прихильниками капіталотворчої теорії кредиту, намагались передусім з'ясувати причини виникнення та суть цього економічного феномена. Так, М.І. Туган-Барановський наголошував на тому, що "без сумніву, кредит розвиває продуктивні сили країни і являє собою великий крок вперед в плані організації товарного обміну. Кредитний обмін являє собою таке ж удосконалення обміну, як і грошовий по відношенню до натурального".

Як показало проведене наукове дослідження, сьогодні в економічній літературі існує більше сорока визначень терміна «кредит» [3, с. 42] під яким, зокрема, розуміють, форму позиченої вартості, в якій вона рухається між кредитором і позичальником [4, с. 69], або економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів і використання їх на умовах повернення й оплати [5].

У Фінансовому словнику-довіднику поняття "кредит" подають як "...форму передачі у тимчасове користування коштів у грошовій і грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором іншій особі – позичальнику" [6, с. 258].

Крім того, в літературних джерелах домінують позиції різних авторів щодо визначення кредиту. Такі автори, як М. І. Савлук, К. Г. Зуллас, А. М. Коряк вважають, що "кредит – це економічні відносини між юридичними і фізичними особами і державою з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка".

У "Банківській енциклопедії" автори подають таке визначення кредиту: "Економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і, звичайно, із сплатою відсотка" [7, с. 157].

О. В. Васюренко вважає, що кредит – це сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу зворотного руху вартості [7, с. 96].

Вважаємо, вищенаведені визначення не розкривають повною мірою сутність та природу кредиту як однієї з найважливіших економічних категорій.

Б. С. Івасів під кредитом розуміє "...економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності".

Підхід з приводу розуміння сутності кредиту як форми суспільних відносин подає Г. Н. Белоглазова: "... певний вид суспільних відносин, пов'язаних з рухом вартості на засадах повернення".

Деякі автори, виходячи з марксистського формулювання сутності кредиту, трактують його як форму руху позичкового капіталу, отже в даному випадку мова йде про грошовий капітал. Незважаючи на суттєві притаманні недоліки, така думка є поширеним напрямом трактування кредиту. Так, Н. Ф. Самсонова вважає: "Кредит є формою руху позичкового капіталу, тобто грошових коштів, відданих у позичку за певний процент за умови повернення і задоволення потреб позичальника".

Проте наведене визначення не розкриває сутності кредиту як форми руху позичкового капіталу, оскільки дане трактування не враховує особливостей комерційного та лізингового кредиту, який не має зв'язку з позичковим капіталом.

Вважаємо, заслуговує на увагу визначення кредиту, наведене у Законі України «Про банки та банківську діяльність»: «банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми».

Вважаємо, це трактування характеризується рядом недоліків, тому що воно є занадто вузьким, недостатньо обґрунтованим, тобто не подається уточнення його форми або виду, що призводить до неможливості застосування даної категорії для розуміння кредиту як економічного явища.

О. Євтух зазначає "кредит – це основа нормування відносин людини з навколишнім природним середовищем: користуючись благами природи, ми беремо на себе певні зобов'язання перед нею".

Інші визначення категорії кредиту наводяться у вітчизняних та зарубіжних літературних джерелах. І. С. Гуцал подає таке визначення кредиту: "... термін, що широко вживається щодо операцій або станів, пов'язаних з позичанням грошей, як правило, на короткий термін"; зарубіжні економісти з цього приводу зазначають, що кредит – це "...надання товарів, послуг або коштів в обмін на обіцянку сплати в майбутньому", "...позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором позичальнику на умовах поверненості, частіше всього з виплатою позичальником процента за користування позикою". Ю. Е. Шенгер визначав кредит як "необхідну форму розпорядження державою суспільними фондами з метою розвитку соціалістичної економіки, що виражається в плановому, поверненому перерозподілі грошових коштів, обумовленому постійно відновлюваним кругообігом коштів господарства".

Так чи інакше, кредит є настільки широким поняттям, а його окремі вияви набувають подекуди таких незвичних форм, що визначити його сутність та основні ознаки вбачається можливим шляхом аналізу окремих видів та форм кредиту [9, с. 221].

Висновки

Нині без кредиту нормальне функціонування товарного виробництва" товарного обігу та споживання у сучасному суспільстві взагалі неможливе. Він стає обов'язковим атрибутом господарювання ринкової економіки, яку ще називають кредитною, оскільки вона вся пронизана кредитними відносинами. Еволюція кредитних відносин та їх адаптація до потреб економічного розвитку сприяла розвитку теорій кредиту. Огляд вищезазначеного дає підставу стверджувати, що правильний науковий підхід до розуміння природи кредиту на сучасному етапі ще належно не застосовується. Це, в свою чергу, може призвести до негативних наслідків у реалізації кредитних відносин на практиці. У вигляді численних недоліків може виразитися в неефективній організації кредитного забезпечення банківськими та небанківськими фінансово-кредитними інституціями суб'єктів сільського господарства.

Доведено, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення суті кредиту. Вважаємо, що кредит – це високоризикові відносини, що виникають з приводу позичання грошових ресурсів на засадах повернення, платності, забезпеченості, строковості та цільового використання на договірних засадах.

Література

1. Фінанси підприємств : підручник / керівник авт. кол. і наук. ред. А. М. Поддєрьогін. – 3-є вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 460 с.
2. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.] ; за заг. ред. М. І. Савлука. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
3. Караченцова Т. Теория кредита и его функциональная роль в экономике / Т. Караченцова // Банкаускі веснік, листопад 2006. — С. 42.
4. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа [Електронний ресурс] : підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин. – К. : Знання, 2008. — Режим доступу : [www/http://pidruchniki.ws/19740704/bankivska_sprava/formi_vidi_kreditu](http://pidruchniki.ws/19740704/bankivska_sprava/formi_vidi_kreditu)
5. Колодізев О. М. Гроші і кредит [Електронний ресурс] : підручник / О. М. Колодізев, В.Ф. Колесніченко. — К. : Знання, 2010. — Режим доступу : [www/http://pidruchniki.ws/17530607/finans/sutnist_funktsiyi_kreditu](http://pidruchniki.ws/17530607/finans/sutnist_funktsiyi_kreditu)].
6. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-є вид., випр. та доп. – К. : Знання, 2000. – 587 с.
7. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
8. Васюренко О.В. Банківські операції : навч. посіб. / О.В. Васюренко. – 4-е вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2004. — 324 с.
9. Гетманцев Д.О. Банківське право України / Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

References

1. Finansy pidpriemstv: Pidruchnyk / Kerivnyk avt. kol. i nauk. red. prof. A. M. Poddierohin. 3-tie vyd., pererob. ta dop. - K.: KNEU, 2001. - 460 s.
2. Hroshi ta kredyt: Pidruchnyk. - 3-tie vyd., pererob. i dop. / M. I. Savluk, A. M. Moroz, M. F. Pukhovkina ta in.; Za zah. red. M. I. Savluka. - K.: KNEU, 2002. - 598 s.
3. Karachentsova T. Teoryia kredyta u eho funktsionalnaia rol v ekonomyke/ T. Karachentsova // Bankauski vesnik, lystopad 2006. — S. 42.
4. Vovchak O.D. Kredyt i bankivska sprava: Pidruchnyk /O.D. Vovchak, N.M. Rushchysyn // K.: Znannia, 2008 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: [www/http://pidruchniki.ws/19740704/bankivska_sprava/formi_vidi_kreditu](http://pidruchniki.ws/19740704/bankivska_sprava/formi_vidi_kreditu)
5. Hroshi i kredyt: Pidruchnyk / O. M. Kolodiziev, V.F. Kolesnichenko. — K.: Znannia, 2010 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: [www/http://pidruchniki.ws/17530607/finans/sutnist_funktsiyi_kreditu](http://pidruchniki.ws/17530607/finans/sutnist_funktsiyi_kreditu)].
6. Finansovyi slovnyk / A. H. Zahorodnii, H. L. Vozniuk, T. S. Smovzhenko. - 3-te vyd., vypr. ta dop. - K. : Znannia, 2000. - 587 s.
7. Bankivska entsyklopediia / S.H. Arbuзов, Yu.V. Kolobov, V.I. Mishchenko, S.V. Naumenkova. – K. : Tsentr naukovykh doslidzhen Natsionalnogo banku Ukrainy : Znannia, 2011. – 504 s.
8. Vasiurenko O.V. Bankivski operatsii: Navch. posib. /O.V. Vasiurenko // 4-te vyd., pererob. i dop. — K.: Znannia, 2004. — 324 s.
9. Hetmantsev D.O., Shuklina N.H. Bankivske pravo Ukrainy / D.O. Hetmantsev, N.H. Shuklina // K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2007. – 344 s.

Надійшла 06.11.2014; рецензент: д. е. н. Комарницький І. М.